

EOC
EUROASIAN
ONLINE
CONFERENCES

GERMANY CONFERENCE

**INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SCIENCE, ENGINEERING AND
TECHNOLOGY**

Google Scholar

zenodo

OpenAIRE

doi digital object
identifier

eoconf.com - from 2024

INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY:
a collection scientific works of the International scientific conference –
Gamburg, Germany, 2025 Issue 6

Languages of publication: Uzbek, English, Russian, German, Italian, Spanish,

The collection consists of scientific research of scientists, graduate students and students who took part in the International Scientific online conference « **INTERNATIONAL CONFERENCE ON SCIENCE, ENGINEERING AND TECHNOLOGY** ». Which took place in Gamburg, 2025.

Conference proceedings are recommended for scientists and teachers in higher education establishments. They can be used in education, including the process of post - graduate teaching, preparation for obtain bachelors' and masters' degrees. The review of all articles was accomplished by experts, materials are according to authors copyright. The authors are responsible for content, researches results and errors.

MAKTAB O'QUVCHILARIDA NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY MODELLARI

Raimnazarova Nasiba Xoliyarovna

TerDPI O'zbek tili va adabiyoti kafedrasida dotsenti

Normurodova Zarigul

TerDPI 1-kurs magistri

Annotatsiya: Ushbu maqola maktab o'quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirishning zamonaviy modellari va yondashuvlarini tahlil qiladi. Shuningdek, ajdodlarimizning inson hayotida til va nutqning ahamiyati qanchalik ekanligi haqida fikr yuritiladi. O'qituvchining nutq madaniyatini rivojlantirishda ko'proq nimalarga e'tibor qaratilishi haqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: nutq, madaniyat, zamonaviy modellar, yondashuvlar, tafakkur, ijtimoiy-psixologik omillar, fonetik tahlil, til, millat, jamiyat.

Аннотация: В статье анализируются современные модели и подходы к формированию культуры речи школьников. Также рассматривается значение языка и речи в жизни наших предков. Обсуждается, на что учителю следует обращать особое внимание при развитии культуры речи.

Ключевые слова: речь, культура, современные модели, подходы, мышление, социально-психологические факторы, фонетический анализ, язык, нация, общество.

Abstract: This article analyzes modern models and approaches to the formation of speech culture in schoolchildren. It also discusses the importance of language and speech in the human life of our ancestors. It discusses what the teacher should pay more attention to in developing speech culture.

Keywords: speech, culture, modern models, approaches, thinking, socio-psychological factors, phonetic analysis, language, nation, society.

Nutq – inson tomonidan ijtimoiy-tarixiy tajribani o'zlashtirish, avlodlarga uzatish yoki aloqa o'rnatish, o'z shaxsiy harakatlarini rejalashtirish va amalga oshirish maqsadida tildan foydalanish jarayoni. Nutq. axborot, xabar, ma'lumot va yangi bilim berish, aqliy topshiriqlarni yechish faoliyatidan iborat. Agar til aloqa vositasi bo'lsa, nutq aynan shu aloqa jarayonlarining amalga oshirilishidir.

Nutq madaniyati – nutqning adabiy til me'yor-mezonlariga asoslangan, mantiq ilmi talablariga bo'ysungan holda namoyon bo'lishi. Nutq tafakkur va fikrlashda o'zaro muloqot yordamida fikr almashish vositasining har bir kishiga xos shakli, ko'rinishidir. Nutq madaniyatining asosiy xususiyati uni ilmiy, sermazmun, aniq-ravshan, ravon, to'g'ri, ta'sirli, badiiy, mantiqiy, jarangdor, jozibali bayon etishdan iborat. Buning uchun nutq, avvalo, adabiy til qonun-qoidalariga to'liq javob berishi lozim. Insonning intellektual saviyasi, millatning mentaliteti, ma'naviy boyligi ortib borgani sayin nutq madaniyati ham yuksalib boradi. Nutq madaniyati nutq so'zlash, ma'ruza qilish, o'zaro

muloqot, savol-javob, davra suhbatlarida o'zbek adabiy tili boyligidan samarali foydalanish; g'oyaviy, mafkuraviy, ma'naviy, tarbiyaviy jihatlarni singdirish; xalq og'zaki ijodi, hikmatli so'zlar, maqollar, kattalar o'gitlaridan o'z o'rnida, me'yorida foydalanish; nutqning qisqa, aniq-ravshan, teran mazmunli, keng qamrovli bo'lishiga e'tibor berish; nutq, ma'ruza, suhbat oxirida qisqa xulosalar chiqarish; zarurat tug'ilganda tinglovchilar, suhbatdoshlar bilan odob doirasida, vazminlik asosida bahslashish, munozara yuritish kabi xususiyatlarni o'zida mujassam etmog'i lozim. Mumtoz adabiyot namoyandalari uchun nutq insonning ichki dunyosini, uning aql-zakovatini, ma'naviy darajasini aks ettiruvchi eng muhim belgidir.

Alisher Navoiy nutqning nafaqat go'zalligi, balki ma'naviy-axloqiy yukiga ham katta ahamiyat bergan. U "Mahbub ul-qulub" asarida til va nutq haqida ko'plab hikmatli fikrlarni bayon etgan. Navoiy uchun nutq:

Inson ziynati: "Nutq insong'a zeb-ziynatdur."

Aqlni ifodalash vositasi: "Nutqning so'zi ham asl, ham xushbo'y bo'lsa, aqlni tarbiyalar."

Mas'uliyat: So'zlashda o'ylab, hikmat bilan gapirish, yomon so'zdan tiyilishni targ'ib qilgan.

Badiiy qudrat: O'zining teran g'azallari va dostonlarida nutqning badiiy imkoniyatlarini yuksak darajaga ko'targan, so'z san'atining eng yorqin namunalarini yaratgan.

Abdulla Qahhor: So'zga nihoyatda talabchan bo'lgan Abdulla Qahhor o'z asarlarida aniq, ixcham va ta'sirchan nutq namunalarini yaratgan. U "O'zbek tiliga ehtirom" g'oyasini ilgari surib, so'zdan o'rinli va aniq foydalanishni targ'ib qilgan. Uning "Sarob" (hikoya) yoki "Dramaturgiya" asarlaridagi dialoglar qahramon xarakterini ochishda, asarning ichki dinamikasini ta'minlashda beqiyosdir.

Nigmatullo Mahmudov: Zamonaviy o'zbek tilshunosligining eng yetuk namoyandalaridan biri bo'lgan Nigmatullo Mahmudov nutqqa oid tadqiqotlarida katta o'rin tutadi. U tilni "jonli va faol hodisa" deb bilib, uning kommunikativ funksiyasini markazga qo'ygan. Mahmudovning ishlari funksional grammatika, matn lingvistikasi, kommunikativ lingvistika va nutq akti nazariyasini rivojlantirishga qaratilgan. U nutqni til birliklarining ma'lum bir vaziyatda, muayyan maqsadni amalga oshirishga qaratilgan, ijtimoiy xarakterga ega bo'lgan faoliyat deb tushuntiradi. Uning "Tilning mukammal tahlili" (hammualliflikda), "Grammatik sintez va frazeologiya" asarlarida nutqning grammatik qurilishi, uning ma'no yaratishdagi o'rni chuqur tadqiq etilgan.

Bugungi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda insonning muvaffaqiyati nafaqat bilimlari, balki ularni samarali yetkazib berish, ya'ni nutq madaniyati bilan ham bevosita bog'liqdir. Maktab o'quvchilarida nutq madaniyatini shakllantirish esa faqatgina ona tili va

adabiyot darslari bilan cheklanib qolmay, ta'lim-tarbiya jarayonining barcha bosqichlarida amalga oshirilishi lozim bo'lgan uzluksiz jarayondir. Shuning uchun o'quvchilar nutqini rivojlantirishning zamonaviy modellari ishlab chiqildi: 1. Kommunikativ model. Bu modelda nutq o'quvchilarning muloqot aloqalarini rivojlantirishga qaratiladi. O'quvchilarni turli vaziyatlarda so'zlashga, fikr almashishga, suhbatga jalb etish orqali nutq ko'nikmalari shakllantiriladi. 2. Integrativ model. Nutqni rivojlantirish jarayoni boshqa fanlar va faoliyatlar bilan birga olib boriladi. Til ko'nikmalari turli predmetlar doirasida o'zaro bog'lanib rivojlantiriladi, shunda o'quvchilar nafaqat so'zlash, balki tinglash, o'qish, yozish ko'nikmalarini ham mustahkamlaydi. 3. Leksik-semantik model. Bu model so'z boyligini, tildagi ma'no va ifoda vositalarini o'rgatishga yo'naltirilgan. O'quvchilarga so'zlarni to'g'ri ishlatish, sinonimlar, antonimlar bilan tanishtirish orqali nutq boyligi va aniqligi oshiriladi. 4. Funksional model. Nutq vazifalariga qarab shakllantiriladi: ta'rif, rivoyat, bahslashish, tushuntirish kabi funksiyalarni o'rgatish orqali nutqni kontekstga mos ravishda samarali ishlatish ko'nikmalari beriladi. 5. ICT (Axborot-Kommunikatsiya Texnologiyalari) modeli. Zamonaviy texnologiyalar, interaktiv ta'lim dasturlari, audio-video materiallar yordamida o'quvchilarning nutqini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi. Bu modelda dialoglar, onlayn taqdimotlar, videomuloqot vositalari ishlatiladi. 6. O'yin va dramaturgik model. Maktab yoshidagi o'quvchilar nutqi o'yin va sahnaviy faoliyat orqali rivojlantiriladi. Turli rolli o'yinlar, dramatizatsiya mashg'ulotlari muloqot ko'nikmalarini mustahkamlashga yordam beradi.

Zamonaviy maktab ta'limida nutqni rivojlantirishda yuqoridagi modellarning kombinatsiyasi qo'llaniladi, chunki ular o'quvchilarning til madaniyatini har tomonlama yuksaltirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.Nurmonov, N.Mahmudov, A.Sobirov, Sh.Yusupova. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T., «A.Qodiriy nomidagi xalq merosi», 2003.
2. A.Nurmonov, A.Sobirov, Sh.Yusupova. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T., «Sharq» nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, 2002.
3. A.Nurmonov, A.Sobirov, Sh.Yusupova. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T., «O'zbekiston», 2003.
4. Hozirgi o'zbek adabiy tili. T., «Talqin», 2005. N.Mahmudov, A.Nurmonov, A.Sobirov, V.Qodirov, Z.Jo'raboyeva.
5. Abdullayev F. A. O'zbek tilining Xorazm shevalari-1996
6. Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi Toshkent-2013
7. Mengliyev B. Xoliyorov O'. O'zbek tilidan universal qo'llanma Toshkent-2008.